

УДК 364.4

**«МҮГЕДЕКТИГІ БАР АДАМДАР ҮШІН ҚАУЫМДАСТЫҚТАРДЫ
ИНКЛЮЗИВТІ ДАМУДЫҢ ҮЛГІСІ»**

Досмағамет Аружан, Досмурзаева Динара Онгаровна

Dosmagamet.aruzhan@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Әлеуметтік жұмыс мамандығының 4-курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Дүние жүзінде әрбір он адамның бірінде мүгедектік бар және соңғы зерттеулерде мүгедектер саны дамушы елдерде тұратын жалпы кедейлердің шамамен 20 пайызын құрайтынын көрсетеді. Көптеген мүгедектер қауымдастықтарға қатысуға кедергі келтіретін қиындықтарға кезігуін жалғастыруда және жиі виртуалды шеттету жағдайында өмір сүруге тура келеді. Олар жиі стигматизацияға және кемсітуге ұшырайды және әдетте тамақ, білім, жұмысқа орналасу, денсаулық сақтау және репродуктивті денсаулық сақтау сияқты негізгі адам құқықтарын пайдаланудан шеттетіледі. Көптеген мүгедектер өздерінің қоғамдастықтарында жүріп-тұру және тұру бостандығы құқықтарын тікелей бұза отырып, қарттар үйінде тұруға мәжбүр. Біріккен Ұлттар Ұйымының барлық адамдардың, соның ішінде мүгедектердің құқықтары мен әл-ауқатын арттыруды қамтамасыз ету бойынша ұзақ жұмыс тарихы бар. Ұйым «барлығына арналған қоғамды» қалыптастыруға үлес қосу мақсатында олардың қоғамның басқа мүшелерімен тең дәрежеде азаматтық, саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени өмірге толық және тиімді қатысуын қамтамасыз ету шараларын қолданады. Ұйымның мүгедектердің барлық адам құқықтарын толық және тең дәрежеде жүзеге асыруын қамтамасыз ету жөніндегі міндеттемесі қоғам дамуының барлық аспектілері контекстінде әлеуметтік әділеттілік пен теңдікке қол жеткізуге ұмтылуға негізделген. Мүгедектерге арналған Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасы және Мүгедектердің мүмкіндіктерін теңестірудің стандартты ережелері Ұйымның осы міндеттемесін халықаралық саяси шеңберде бекітуге мүмкіндік берді, ол Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияның қабылдануымен одан әрі нығайтылды. Қазақстанда 705 500 адам тұрады, оның ішінде 93 900 бала мүмкіндігі шектеулі балалар (2020 жылғы 2 желтоқсандағы жағдай бойынша) [1]. Жыл сайын мүмкіндігі шектеулі балалар мен мүгедек балалар санының (бұдан әрі – МӘМ) өсуі байқалады. Бұзушылықтардың ауырлығына байланысты бұл балалардың шамамен 45%-ы ұйымдаспаған (яғни, олар ешқандай білім беру және басқа мекемелерге бармайды). Осыған орай, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы ұсынған «Қауымдастық деңгейіндегі оңалту» үлгісі бойынша отбасыларға үйде оңалту шараларын жүзеге асыруға көмек көрсету қажет. Қауымдастық деңгейіндегі оңалту – тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз ететін, кедейлік пен мүгедектердің әлеуметтік оқшаулануын төмендететін оңалту бағдарламасы. Қауымдастық деңгейіндегі оңалту, әдетте, мүгедектерге тұрақты, күнделікті білім беруге және күтім жасауға қабілетті ең жақсы «әлеуметтік ресурс» отбасы мүшелері екенін байқауға негізделген. Күнделікті оңалту технологиясы мүгедектің жеке қажеттіліктеріне, оның өмірін қалыпқа келтіруге, отбасының жеке ресурстарын белсендіруге, сондай-ақ тұрғын үй жағдайын мүгедектің қажеттіліктеріне бейімдеуге бағытталған. Қоғамды оңалту – саясат пен тәжірибе арасындағы алшақтықты

жою құралы. Әлемнің 90-нан астам елінде қолданылып жүрген мүгедектерді дамыту іс-шараларына тартудың өте тиімді тәсілдерінің бірі оларды қоғамда оңалту болып табылады. Мұндай оңалту кедейлікті азайтуға және мүмкіндіктер теңдігіне, сондай-ақ мүгедектерді қоғамға қосуға бағытталған қоғамдастықты дамытудың жалпы стратегиясының бір элементі болып табылады. Қауымдастық деңгейіндегі оңалту – әртүрлі әлеуметтік-экономикалық жағдайлар мен аймақтарға, сондай-ақ дүние жүзіндегі әртүрлі мәдениеттер мен саяси жүйелер контекстінде қолдануға болатын икемді, серпінді және бейімделгіш стратегия. Ол мүгедектердің денсаулық сақтау және білім беру салаларындағы қызметтерге қол жеткізуін қамтамасыз етуді, олардың өмір сүруіне мүмкіндіктер жасауды және оларды өздері тұратын қоғамдастықтарға толығымен тартуды қамтиды. Мүгедектердің және олардың отбасыларының мүмкіндіктерін кеңейту кез келген табысты қоғамдастық негізіндегі оңалту бағдарламасының негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады.

Мұндай оңалту мүгедектердің қажеттіліктері мен мүдделерін даму бастамаларымен байланыстырады. Ол бір жағынан мүгедектердің, олардың отбасыларының, ұйымдары мен қоғамдастықтарының, екінші жағынан даму секторында өз жұмысын жүзеге асыратын тиісті мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) бірлескен күш-жігерімен қамтамасыз етіледі. Қауымдастық деңгейіндегі оңалту-мүгедектерді даму бастамаларына қосуға мүмкіндік береді және қоғам дамуының ажырамас құрамдас бөлігі ретінде көбірек қарастырылады. Оңалту қауымдастық деңгейінде жүзеге асырылатындықтан, ол мүгедектерге (жеке немесе мүгедектер тобында) өз құқықтарын жүзеге асыруға және олардың адамдық қадір-қасиетін құрметтеуге қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл оларға басқа мүшелер сияқты құқықтар мен мүмкіндіктерді пайдалануға мүмкіндік береді. Қауымдастық деңгейіндегі оңалту 46 жыл бұрын, 1974 жылы дами бастады. Бұл концепция алғаш рет ДДҰ бастамасымен 1978 жылы алғашқы медициналық-санитариялық көмек жөніндегі халықаралық конференциядан және «Денсаулық барлығына» баса назар аударатырып, Алматы Декларациясы қабылданғаннан кейін басталды. Соңғы 46 жылда оның ауқымы кеңейіп, бағдарлама әлемнің 100-ден астам елінде жүзеге асырылуда. Содан бері қауымдастық деңгейіндегі оңалту тұжырымдамадан саясат пен бағдарламаға, мүгедектердің кеңірек қажеттіліктерін шешуге, олардың қоғамға қатысуын қамтамасыз етуге, олардың өмір сүру сапасын арттыруға және жақсартуға бағытталған көпсалалы стратегияға айналды. 2003 жылы ДДҰ Хельсинкиде 25 жылдық қауымдастық деңгейіндегі оңалту тәжірибесін қарау үшін халықаралық консультация өткізді, онда үлгінің негізі әзірленді [2]. Кедейлік мүгедектіктің негізгі факторы және нәтижесі екенін ескере отырып, кедейлікті азайту. Қауымдастық деңгейіндегі оңалту үлгілерін әзірлеуге және жүзеге асыруға қоғамдастықтың қатысуына жәрдемдесу және осы жұмыстың нәтижелеріне қоғамдастықтың меншік құқығын мойындау. Көпсалалы ынтымақтастықты дамыту және нығайту. Бағдарламаларға қатысу үшін мүгедектер ұйымдарын тарту. Қауымдастық деңгейіндегі оңалту үлгілерінің кең таралуы. Дәлелдерге негізделген озық тәжірибелерді насихаттау. Қоғамдастық негізіндегі даму тәсілдері. Бұрын даму бастамаларын жоғарыдан төмен қарайтын саясаткерлер көтерді, бірақ қазір дамудың маңызды элементтерінің бірі төменнен жоғары даму болып табылатыны мойындалды, яғни қоғамдастықтың жеке тұлғалар, топтар немесе ұйымдар немесе өкілдік ретінде қатысуы. Қоғамдастықтың қатысуы бағдарламаны жоспарлауды, іске асыруды және бақылауды қоса алғанда, даму процесінің барлық кезеңдерінде болуы керек. Қоғамдастыққа негізделген тәсіл дамудың халықтың ең кедей және маргиналданған топтарына жетуін ДДҰ қолдауымен қамтамасыз етеді. Мүгедектердің қоғамның дамуына қатысуға тең қолжетімділік пен құқықтары болуы керек. Қауымдастық деңгейіндегі оңалту - даму процесіне қосуға ықпал ететін стратегиялардың бірі. Бұл ресурстар шектеулі параметрлердегі үнемді тәсіл. Инклюзивті даму – бұл барлық дамуды қамтитын әсіресе маргиналды және жиі кемсітілетін орталарды қарастырады. Инклюзивті даму қоғамдастықтардың (жергілікті қауымдастықтардың), соның ішінде мүгедектердің, мүгедектерге дамудың жаңа мүмкіндіктерін жасауға үлес қосуға, дамудың артықшылықтарын пайдалануға және шешімдер қабылдауға мүмкіндік беру үшін

қауымдастық деңгейіндегі оңалту үлгілерді әзірлеуге және іске асыруға қатысуына ықпал етеді. Инклюзивті – «жеке қоғам» немесе «барлығына арналған қоғам».

«Қосу» принципін саясаткерлер басшылыққа алады:

- Инклюзивті білім беру
- денсаулық сақтау саласына мүгедектік мәселелерін енгізу
- кәсіптік білім беруде және еңбекте
- мүгедектерді жалпы өмірге қосу (мәдениет, демалыс және т.б.)

«Инклюзивті» қоғам мүгедектерден өзгерістерді күтпей, қоғамның өзін, құрылымы мен рәсімдерін өзгертетінін білдіреді [3].

Қауымдастық деңгейіндегі оңалту – бұл барлық мүгедектерді оңалтуға, теңестіруге және әлеуметтік қамтуға арналған қоғамдастықты дамыту стратегиясы. Бұл әртүрлі типтегі мүгедектерге арналған оңалту бағдарламасы, ол арнайы орталықтарда немесе ауруханаларда емес, адамның тұрғылықты жерінде - үйде, көшеде, дүкенде, ол оқитын жерде жүзеге асырылады [4]. Қауымдастық деңгейіндегі оңалту мүмкіндігі шектеулі адамдардың өздерінің, олардың отбасыларының, ұйымдары мен қауымдастықтарының, сондай-ақ тиісті мемлекеттік және үкіметтік емес денсаулық сақтау, білім беру, кәсіби, әлеуметтік және басқа да қызметтердің бірлескен күш-жігерімен жүзеге асырылады. Бағдарлама мүмкіндігі шектеулі жандардың білім алуына және олардың қоғамға араласуына негізделген. Қызметтерді пайдаланушыларға мүмкіндігінше жақын болатын, жергілікті қауымдастық ресурстарын барынша пайдалануға арналған бағдарлама болып табылады. Сонымен қатар, мүгедектердің өздерінің, олардың отбасыларының және жергілікті қоғамдастықтың басқа да мүшелерінің құзыреттілігін арттыруға бағытталған бағдарлама. Қауымдастық деңгейіндегі оңалту тұжырымдамасы-отбасы мүшелері мүгедек адамның күнделікті білімі мен күтімі үшін ең жақсы ресурс екенін байқауға негізделген.

Қауымдастық деңгейіндегі оңалту – бұл мүгедектер өмір сүре алатын қоғамдастықтың жалпы дамуындағы жүйелі тәсіл: өз қоғамдастығында өмір сүруді қамтамасыз ету, жергілікті ресурстарды барынша пайдалану және қоғамдастыққа олардың қатысуын және тең қатысуын қамтамасыз ету үшін өз жауапкершілігін жүзеге асыруға көмектесу. Соның нәтижесінде мүгедектер де қоғамның бір бөлігі болғандықтан өздерінің рөлі мен жауапкершілігін сезінеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. <https://inva.kz/2020/12/02/skolko-lic-s-invalidnostju-prozhivajut-v-kazahstane>
2. Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы Заңы (2021.31.12. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
3. ВОЗ, «Бюллетень по вопросам инвалидности и здоровья» №352, 2011: www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/en/index.html
4. Организация Объединенных Наций, 2008, «Координация вопросов инвалидности в повестке дня развития (E/ CN.5/2008/6)»: www.un.org/disabilities/documents/reports/e-cn5-2008-6.doc